

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.937:165.242.2:801.8:81'243

О.Ф. Волобуєва, д-р психол. наук, доц.

СПРИЙНЯТТЯ ТА РОЗУМІННЯ ТЕКСТІВ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено аналізу особливостей сприйняття та розуміння текстів іноземною мовою суб'єктами навчання у вищому навчальному закладі. Визначено шляхи вдосконалення навчання іноземної мови в цьому аспекті.

Ключові слова: сприйняття, розуміння, текст іноземною мовою, суб'єкт навчання, шляхи покращення.

Стаття посвячена аналізу особенностей восприятия и понимания текстов на иностранном языке субъектами обучения в высшем учебном заведении. Определены пути совершенствования обучения иностранному языку в этом аспекте.

Ключевые слова: восприятие, понимание, текст на иностранном языке, субъект обучения, пути улучшения.

The article deals with the analysis of the peculiarities of perception and comprehension of foreign language texts by subjects of teaching at the higher educational establishment. The directions of teaching foreign language improvement in this aspect have been determined.

Key words: perception, comprehension, foreign language text, subject of teaching, improvement directions.

Постановка проблеми. Важливою ознакою соціально-активної і духовно багаті сучасної особистості є знання нею іноземної мови. У зв'язку з цим сьогодні особливо гостро постає проблема забезпечення органічного взаємозв'язку між мовною освітою і мовленнєвим розвитком суб'єктів навчання в контексті інтегрованого підходу, який поєднує діяльнісний і компетентнісний підходи у вищому навчальному закладі (ВНЗ). Реалізація цих лінгводидактичних завдань у навчально-виховному процесі з іноземних мов пов'язана передусім з роботою над текстом за фахом. Кожен викладач під час навчання іншомовної діяльності стикається із цілою низкою проблем, що спричинені неналежним сприйманням та розумінням іншомовних текстів суб'єктами навчання, а це значно ускладнює якість засвоєння ними іноземної мови.

Аналіз літератури свідчить, що питання сприйняття та розуміння текстів були в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема (Л. С. Виготського, М. І. Жинкіна, Г.С. Костюка, О. О. Леонтьєва, М.Л. Смульсон, Н. В. Чепелевої, Eve V. Clark, N. S. Elliot, W. Kintsch та ін.). Однак проблема сприйняття та розуміння текстів іноземною мовою залишається актуальною і сьогодні, про що свідчать результати опитування викладачів вищих навчальних закладів (ВНЗ) та певна практика викладання іноземної мови автора статті. На жаль, не всі викладачі під час навчання іноземної мови враховують психологічні особливості сприйняття та розуміння текстів іноземною мовою.

Це й зумовило визначення **мети статті** – на основі вивчення теоретичних напрацювань з проблеми сприйняття та розуміння текстів проаналізувати особливості сприйняття та розуміння іншомовних текстів суб'єктами навчання в умовах ВНЗ, а також визначити шляхи вдосконалення навчання іноземної мови в цьому аспекті. Урахування викладачами іноземної мови цих особливостей під час педагогічної взаємодії дасть можливість значно підвищити ефективність навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи, що іншомовна мовленнєва діяльність є явищем не стільки лінгвістичним, скільки психологічним (Б.В.Беляєв) та розглядаючи особливості навчання іншомовного спілкування, можна стверджувати, що предметом мовленнєвої діяльності є думка, а продуктом – текст. У свою чергу текст – це складне мовленнєве висловлювання з логіко-композиційною та логіко-смісловою структурою, предметним змістом, мовною характеристикою і комунікативними якостями [5, с.106].

Розглянемо спочатку терміни в контексті компетентнісного підходу навчання іноземної мови, що став пріоритетним в сучасній методиці навчання іноземної мови. Ми підтримуємо думку російської вченої

І.О.Зимньої про те, що будь-яка компетентність як інтегративне явище має рівневу структуру, до якої входять три рівні. Нижній базовий рівень – інтелектуальні дії (аналіз, синтез, узагальнення, планування, прогнозування тощо), що служать передумовою становлення і формування компетентності. Другий рівень включає особистісні якості людини, що визначають характер прояву її компетентностей. До цих якостей вчена відносить цілеспрямованість, відповідальність, самостійність, організованість, креативність та ін. До третього (верхнього) рівня І. О. Зимня віднесла зміст компетентності, що має компонентний склад. Поняття компетентність, на думку дослідниці, включає не тільки когнітивну та операційно-технологічні складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову. Комунікативна компетентність включає такі компоненти, як знання, уміння (досвід), ціннісно-смісловне ставлення до цілі та змісту актуалізуючої компетенції, емоційно-вольова регуляція та готовність до прояву в діяльності [3, с. 7-8]. Отже, враховуючи це, далі проаналізуємо три ключових терміни в системі "сприйняття – розуміння – компетентність".

Автор-упорядник "Психологічної енциклопедії" О. М. Степанов дає таке визначення терміна "сприйняття": – це "цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосереднього впливу на рецепторні поверхні органів чуття. Залежність сприймання від змісту психічного життя людини, її попереднього досвіду і особливостей особистості називають апперцепцією (від лат. – ad – до і perceptio – сприймання) [6, с. 376-377].

Розуміння – 1) мисленнєвий процес, спрямований на з'ясування істотних ознак, властивостей і зв'язків предметів та явищ дійсності; 2) здатність людини збагнути значення і зміст чогось; 3) мета роботи над певним матеріалом; 4) результат активної роботи людини над чимось.

Під загальною навчальною компетентністю розуміють здатність особистості адекватно сприймати та обробляти інформацію, логічно мислити, осягати сутність зв'язків між явищами й об'єктами дійсності [4, с.93].

У вітчизняній психології важливе значення для пояснення сутності розуміння мають праці Л. С. Виготського і Г.С. Костюка. Вчені розуміння розглядають як мисленнєвий процес, пов'язаний з роботою другої сигнальної системи. Особливість розуміння полягає в тому, що він спирається на наявний у суб'єкта запас засвоєних знань, навичок і вмій та можливість осмислити нове, таке, що раніше не було предметом вивчення. Розуміння належить до сфери інтелекту, але його основою є емпіричний досвід людини. Психологічними механізмами розуміння є ідентифікація, проекція, соціальна перцепція, емпатія, інтуїція, казуальна атрибуція та ін. [6, с. 307].

Відомо, що процеси сприймання та розуміння тексту тісно пов'язані між собою. Проблематика сприйняття та розуміння іншомовних текстів не є новою. Сприймання друкованого слова – надзвичайно складний психічний процес, що відбувається внаслідок дії механізмів читання і завдяки цій дії. Ще в 1897 році англійський вчений Пілсбері у досліджах із спеціально спотвореними словами встановив, що правильно прочитане слово необов'язково свідчить про ясне сприймання всіх його літер та його значення. На думку вченого, для цього потрібно сприймання як літер, що його складають, так й цілісного образу слова [1, с. 10]. Варто мати на увазі, що сприймання ізольованого слова або слова в контексті – психологічно різні завдання. При оперуванні словами в процесі сприймання мови людина виступає не як пасивний приймач інформації, а як активно діючий суб'єкт. На сприймання слова впливають особливості сприймання літер, статистичне поєднання їх між собою та, власне, особливості сприймання слова. У свою чергу на сприймання слова впливають змісторозрізнавальні процеси (розуміння, антиципація, рецепція та ін.), які відбуваються в процесі читання й істотно залежать від величини та інших характеристик контексту.

Спроби експериментально-психологічного вивчення проблеми розуміння припадають на 40-і роки ХХ століття, а перші спеціальні дослідження монографічного характеру було виконано тільки в кінці 50 років. Це можна пояснити тим, що об'єкт вивчення дуже складний. Нам імпонує визначення терміна "розуміння тексту" українського дослідника А.В. Антонова, який пише про те, що "розуміння тексту образно можна уявити собі, як побудову сучасної залізобетонної споруди, каркас якої – це виявлення в тексті змістових зв'язків, а як матеріал для наповнення цього каркасу використовуються попередні знання читача та елементи змісту самого тексту" [1, с. 31]. Дослідник пояснює це двома обставинами, а саме: 1) це так би мовити розгортання в часі процесів розуміння: читання може бути зрозумілим тільки в результаті зіставлення з прочитаним раніше. Останнє є опорою для розуміння наступного. Співвідношення та порівняння того, що читаємо, з попереднім текстом, з'ясування змістових, опорних пунктів і зв'язків між окремими частинами тексту – необхідна умова його розуміння як цілого, семантично завершеного; 2) це факт неоднакового розуміння різними читачами одного й того самого тексту із урахуванням того, що для розуміння тексту мають значення попередні знання читача, його уявлення, уява та все багатство пізнавальних психічних процесів; при цьому коли текст розглядає як умову і своєрідний пусковий механізм для цих процесів, то через обов'язкові індивідуальні відмінності в самих пізнавальних процесах, неповторність життєвого досвіду кожного окремого читача, спрямованість його особистості та ін., зміст тексту, його розуміння в чомусь повинні різнитися [1, с. 31-32].

Процес розуміння іншомовного тексту доцільно вивчати в трьох аспектах: онтогенетичному, семіотичному, структурному. Розглянемо їх детальніше.

Онтогенетичний аспект. Його вивчають в межах педагогічної психології. Мова і мислення безпосередньо пов'язані один з одним, утворюючи нерозривну єдність. Мислення як опосередковане узагальнене відображення дійсності, в її найбільш суттєвих зв'язках і відношеннях відіграє свою найважливішу роль при вивченні іноземної мови (як і інших навчальних дисциплін). На тлі інших пізнавальних процесів ця роль все більш зростає із віком людини. Вербально-логічне (теоретичне, абстрактне) мислення є більш пізнім продуктом еволюційного суспільно історичного розвитку людини і займає ви-

ще місце в онтогенезі. Зв'язок мислення і мовлення так само як мови і свідомості, в багато чому визначається успішністю в пізнавальній діяльності з оволодіння іноземною мовою.

Для розуміння текстів відповідно до віку та рівня підготовки суб'єктів навчання задіюються всі основні компоненти мислення, зокрема аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, систематизація та абстрагування. Відмінність полягає лише в ступені задіявання цих операцій, що залежить від попередніх знань і умінь, а також конкретних завдань навчання іноземної мови.

Семіотичний аспект. Процес розуміння тексту можна подати у вигляді семіотичної ієрархії. В цьому випадку на першому початковому синтактичному рівні індивід, який засвоїв принципи побудови граматики незнакомої йому мови, може при читанні тексту іноземною мовою зрозуміти граматичну структуру речень на такому рівні, що дозволяє йому визначити, чи правильно це речення побудовано. При збагаченні словникового багажу відбувається поступовий перехід на семантичний рівень розуміння. Тут індивід вже надає словам речення з іноземної мови словарного значення. Психологічно початковий, тобто найзагальніший рівень семантичного розуміння речень досягається, коли читач може уявити собі ситуацію, в якій зміст цього речення осмислений, або, в крайньому разі, усвідомити можливість створення такої ситуації. В подальшому поглиблене розуміння закінчується на рівні, коли читачеві стають зрозумілими ідіоматичні звороти, фігуральні вирази, авторський гумор, а також значення та роль окремих речень тексту при передачі авторського задуму.

Прагматичний, найвищий рівень можливий тоді, коли читач настільки глибоко зрозумів текст, що відомості, які містяться в ньому, може перенести в іншу сферу досвіду, застосовувати нешаблонно. Розуміння – це складне, ієрархічно побудоване психічне відображення об'єктів пізнання, в результаті якого утворюються нові або відтворюються старі, але по-новому бачені системи концептів чи образів, що поєднують, власне, продукт цього відображення з відповідними елементами іншомовних знань, набутих у попередньому досвіді. У вужчому значенні, зокрема стосовно розуміння тексту, – це розкриття смислу повідомлення.

Структурний аспект. Вивчення процесів розуміння тексту в структурному аспекті передбачає виявлення особливостей його розуміння на різних ієрархічних рівнях структури (слово, речення, абзац, параграф, розділ, частина, цілий твір), вивчення механізмів взаємообумовленості й взаємокорекції розуміння при переході з одного ієрархічного рівня на інший. Особливості структурної організації тексту істотно впливають на його розуміння. У структурі мисленнєвої діяльності процес розуміння тексту займає одне й провідних місць, що визначається його функцією – встановлення змісту мовної інформації. Специфічною рисою при цьому можна вважати їх продуктивність, вияв якої пов'язаний із відкриттям суб'єктом нових для нього знань шляхом активного пошуку невідомих ознак, суттєвих для рішення проблеми. Для виникнення продуктивного процесу важливе значення має пізнавальна потреба суб'єкта (за О. М. Матюшкіним). Для розуміння тексту така потреба пов'язана із пошуком нової інформації, що забезпечує суб'єкту орієнтування в навколишній дійсності. Завдання мислення полягає у встановленні змісту невідомого тексту. Яким же чином читач визначає зміст тексту та які внутрішні закономірності мисленнєвої діяльності спрямовують цей процес? При включенні процесу розуміння в контекст більш широкої діяльності його спрямованість визначається загальними вимогами цієї діяльності. Основою розуміння тексту є формування

предметного коду, загальний процес переробки тексту як мовного утворення, у результаті якого відбувається перехід до його змісту. Російська дослідниця Г. Д. Чистякова довела, що процес розуміння тексту характеризується загальною внутрішньою спрямованістю на формування динамічного концепту як цілісного відображення суб'єктом змісту тексту. Розуміння тексту починається з виділення його денотатів – предметів і відношень між ними, позначених цими мовними висловлюваннями. У результаті цього відбувається переклад тексту на предметно-схемний код. Після цього мисленевий процес продовжується вже на предметному рівні [9, с. 57]. Цілісність тексту, що є умовою його розуміння, досягається за рахунок набутих суб'єктом знань. Формування у суб'єкта динамічного концепту можна трактувати необхідним моментом в смисловій переробці, що супроводжує розуміння як нової, так і вже відомої інформації. Зміст тексту завжди виступає для суб'єкта як невідоме. Його людина повинна знайти в результаті пошуку під час мисленевого процесу.

Крім того, важливе значення має інтелектуальна активність людини під час роботи з текстом. Комплексний підхід до оцінки інтелектуальної активності людини передбачає урахування: 1) змістовних характеристик, тобто комплекс внутрішніх спонукань, установок, мотивів поведінки та діяльності, інтересів тощо [2, с.83]; 2) рівень та якість результатів, тобто реальних досягнень, які було отримано в результаті діяльності людини; 3) процесуальних особливостей діяльності (темп, швидкість, інтенсивність, обсяг, тобто динамічних характеристик процесу взаємодії людини та тексту).

У цьому контексті заслуговує на увагу думка української вченої М.Л.Смульсон. Досліджуючи особливості інтелектуальної діяльності людини, М. Л. Смульсон зазначає про те, що мислення, мова й мовлення та уява є провідними когнітивними компонентами в структурі інтегрованого інтелекту, і саме їх взаємодія визначає архітектуру когнітивної системи. У той же час в структурі інтегрованого (коаліційованого) багатоаспектного інтелекту важливу роль відіграють метакогнітивні складники, або, інакше, метакогнітивні інтегратори. Йдеться насамперед про метапізнання, метакогнітивний моніторинг, метакогнітивне спостереження за власними розумовими процесами. Рефлексія як метакогнітивний механізм виступає раціональним початком організації психічного і в його інтелектуально-пізнавальних, і в особистісно-психологічних проявах. Поряд з метапізнанням, метакогнітивним моніторингом, рефлексією та мовою мета когнітивними складниками інтелекту можна назвати також мислення, інтелектуальні стратегії та вміння [7, с. 8-9].

Заслужують на особливу увагу результати дослідження психологічних особливостей навчання читанню іноземною мовою російської вченої З. І. Кличикової, яка здійснила психологічний аналіз процесу розуміння під час читання. На думку дослідниці, розуміння є найважливішим моментом читання. Зрозуміти текст – це означає зробити його зміст своїм досягненням, пізнати думки, почуття та волю автора, зробити для себе висновки та діяти відповідно них [5, с. 126].

Українська вчена Н. В. Чепелева розглядає розуміння тексту як процес засвоєння та породження смислів, основними характеристиками якого є відтворення смислу (концепту) вихідного повідомлення, а також осмислення та переосмислення твору, результатом яких є синтез нового смислу, що породжується під час діалогічної взаємодії з текстом. Вона звертає увагу, що при такому підході текст виступає як посередник між автором і читачем. Він, з одного боку, відображає комунікативно-пізнавальну діяльність автора твору, з другого – програму взаємодії читача з ним. Таким чином у тексті закладена модель взаємодії автора і читача: їх діалогічна співтворчість, результатом якої є справді глибоке

розуміння твору, породження, синтез нового смислу або пасивне сприйняття авторського концепту, яке не супроводжується глибоким проникненням у смисл повідомлення, особистісним прийняттям основних його положень. Н. В. Чепелева називає такий процес психологічним, вважаючи, що лише психологічний підхід до тексту, який потребує розкриття "рамок" твору, виходу у позатекстову реальність, дасть змогу з'ясувати справжню сутність тексту, ті його характеристики, що визначають ефективність розуміння [8, с. 2].

Щодо контролю розуміння текстів, то слід зазначити, що при навчанні іншомовного спілкування викладач повинен використовувати різноманітні способи контролю розуміння текстів. Робити висновок про розуміння конкретного тексту необхідно через співставлення різних показників. Тільки кореляційний аналіз може свідчити про ступінь розуміння тексту конкретним суб'єктом навчання. При цьому викладач повинен перевіряти розуміння тексту різноманітними шляхами, використовуючи найбільш надійні з них. Використання конкретних форм контролю може визначитися і специфічними особливостями тексту. В цьому контексті варто згадати про думку американського вченого N. S. Elliot та його колеги, які радять під час роботи з текстами використовувати складні глибокі змістовні запитання та пам'ятати про три основні аспекти, а саме: про "knowing how to ask questions, knowing how to obtain good answer, and knowing how to follow up responses" (знання як задавати запитання, знання яким чином отримати правильну відповідь та знання як розгорнути ці відповіді (Переклад наш. – О. Ф.)) [10, с.298].

Висновки. Результати проведеного аналізу проблеми сприймання та розуміння текстів свідчать про те, що розбіжності в розумінні текстів обумовлені двома факторами: 1) різною активністю суб'єктів навчання (що виражається у "залученні, включеності" та "напруженості" розумової діяльності під час розуміння текстів; 2) не володінні прийомами читання або слухання (аудіювання, тобто сприйняття мови на слух).

Отже, завданням викладача є обов'язкове урахування особливостей сприйняття та розуміння текстів під час навчання іноземної мови. При роботі із текстом важливим є в соціально-психологічному плані звертати увагу суб'єктів навчання на важливість оволодіння іноземною мовою взагалі, та розуміння іншомовних текстів зокрема для їхньої успішної майбутньої професійної діяльності. Доцільним є підбір відповідних аргументів, що можуть торкнутися емоційно-вольової сфери членів навчальної групи для того, щоб ця інформація інтеріоризувалася до рівня переконань, мотивів, до бажання оволодіти іноземною мовою. На заняттях із суб'єктами навчання в умовах ВНЗ, з розвитком у них аналітико-синтетичних розумових умінь, важливо використовувати глибинний аналіз і широкі узагальнення, класифікацію, систематизацію накопичених знань. Емоційна насиченість навчально-виховного процесу і стимулювання вольових дій щодо інтенсифікації мисленевих операцій, особливо на тлі кумуляції втоми, повинна бути не максимальною, а оптимальною. Це дасть можливість викладачеві унеможливити емоційну напругу членів навчальної групи, яка вкрай негативно впливає на засвоєння навчального матеріалу.

Розробка критеріїв сприйняття та розуміння іншомовних текстів – досить складне завдання. Розробка об'єктивних показників розуміння тексту потрібна не тільки в практиці навчання іншомовної діяльності. Використання критеріїв розуміння мовленевого повідомлення дозволило б ефективніше вивчати процес розуміння мовлення, а також належним чином формувати іншомовну комунікативну компетентність суб'єктів навчання.

Навчання іноземної мови, що ґрунтується на закономірностях сприйняття та розуміння текстів іноземною

мовою як системи, на всіх етапах професіоналізації надасть можливість суб'єктам навчання оволодіти іноземною мовою, а значить – мислити нею, що, як відомо, свідчить про справжнє знання мови.

На сьогодні нагальною є розробка такого змісту іншомовного навчання, оволодіння яким сприяло б формуванню у суб'єктів навчання умінь та навичок сприйняття та розуміння іншомовних текстів. Тут варто брати до уваги шляхи активізації розумової діяльності суб'єктів навчання, при цьому викладачеві необхідно бути вкрай гнучким при доборі, адаптації (за необхідності) та використанні програм розвитку розумових дій. Необхідно перш за все активізувати процес сприйняття текстів. По-друге, варто звернути увагу на отримання та обробку інформації під час всіх видів мовленнєвої діяльності. Навчати іншомовного мислення необхідно через оволодіння системою понять (концептів), що виражені іншомовними словами. В процесі навчання для ефективного засвоєння інформації, що міститься в навчальному тексті, особливу увагу слід приділяти її активній смислової переробці, що передбачає формування у суб'єктів навчання концепту адекватного тексту та забезпечує найбільшу продуктивність мисленнєвого процесу.

На жаль обсяг статті не дозволяє авторів розкрити проблему сприйняття та розуміння іншомовних текстів в умовах ВНЗ ширше. **Шляхами подальшого вивчення проблеми**, що розглядається, є розробка алгоритму вправ для розвитку мисленнєвої активності суб'єктів

навчання під час навчання продуктивного сприйняття та розуміння іншомовних текстів в умовах ВНЗ.

1. Антонов А. В. Сприймання та розуміння тексту. – К.: Товариство "Знання" Української РСР, – 1977. – 48 с. 2. Волобуєва О. Ф. Психологічні особливості формування компетенції в читанні іноземною мовою майбутніх офіцерів-прикордонників / О. Ф. Волобуєва // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2005. – Т. VII, вип. 6. – С. 75–86. 3. Зимняя И. А. Компетентность и компетентность в контексте компетентного подхода в образовании // Иностранные языки в школе, № 6. – 2012. – С. 2–10. 4. Концепція тесту для виявлення здібностей вступників до вищих навчальних закладів України, затверджена Колегією МОН України // Освіта і управління. – Т.12. – №№ 3–4. – 2009. – С. 83–109. 5. Кльчичикова З. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: Пособие для учителя. – 2-е изд., испр. – М.: Просвещение, 1983. – 207 с. 6. Психологічна енциклопедія // Автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: "Академіда", 2006. – 424 с. 7. Смульсон М. Л. Інтерактивний розвиток як мета дистанційного навчання [Електронний ресурс] / М. Л. Смульсон // Технології розвитку інтелекту: електронний фаховий журнал Лабораторії нових інформаційних технологій навчання. – Том 1. – № 2. – 2011. – Режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/45 Заголовок з екрану. 8. Чепелева Н. В. Психологічні механізми створення діалогічного навчального тексту [Електронний ресурс] / Н. В. Чепелева // Технології розвитку інтелекту: електронний фаховий журнал Лабораторії нових інформаційних технологій навчання. – Том 1. – № 1. – 2011. – Режим доступу: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/25 – Заголовок з екрану. 9. Чистякова Г. Д. Формирования предметного кода как основы понимания текста. // Вопросы психологи. – № 4. – 1981. – С. 50–59. 10. Elliot N. S. Education Psychology: Effective Teaching, Effective Learning / Elliot Stephen N, Krtochwill Thomas R., Cook Jan Littlefield, Travers John F. – Third Edition, Mc Grow-Hill Higher Education, the USA, 2000. – 631 p.

Надійшла до редколегії 26.09.12

УДК 316.6: 355.23

В.О. Калюжний

ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті знайшли своє відображення архітектоніка управлінських стосунків та актуалізація психолого-акмеологічної складової у діяльності прикордонного керівника. Визначено, що експліцитний професійний психологічний вплив є не механічним, а свідомим процесом, що будується за спеціальним управлінським завданням. Описано приблизний зміст основних напрямків роботи системи управління прикордонним персоналом; основні цілі та завдання відділів (відділень) по роботі з персоналом ДПСУ. Доведено, що аспект взаємодії корпоративної культури і прикордонного керівника має пряме відношення до побудови моделі експліцитного професійного психологічного впливу.

Ключові слова: професійний психологічний вплив, управлінський вплив, експліцитний вплив, психолого-акмеологічна складова, прикордонний керівник, персонал ДПСУ, корпоративна культура.

В статье отражены архитектура управленческих отношений и актуализация психолого-акмеологической составляющей в деятельности пограничного руководителя. Определено, что эксплицитное профессиональное психологическое влияние является не механическим, а сознательным процессом, который строится по специальным управленческим задачам. Описаны примерное содержание основных направлений работы системы управления пограничным персоналом, основные цели и задания отделов (отделений) по работе с персоналом ГПСУ. Доказано, что аспект взаимодействия корпоративной культуры и пограничного руководителя имеет прямое отношение к построению модели эксплицитно профессионального психологического воздействия.

Ключевые слова: профессиональное психологическое воздействие, управляющее воздействие, эксплицитно влияние, психолого-акмеологическая составляющая, пограничный руководитель, персонал ГПСУ, корпоративная культура.

Architectonics of management relations and actualization of psycho-acmeological component of border guard manager activity have been described in the article. It has been defined that explicit professional psychological influence is not a mechanical process, but a conscious one, which is applied according to special management task. It has been described approximate content of key working tendencies of frontier, basic tasks and aims of human resources department of the borderguard of Ukraine. It has been proved that the aspect of interaction between corporate culture and border guard manager is directly related with constructing the model of explicit professional psychological influence.

Key words: professional psychological influence, management influence, explicit influence, psycho-acmeological component, border guard manager, borderguard of Ukraine personnel, corporate culture.

Вступ. Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна як одна з європейських країн відчуває наслідки постіндустріалізму – стадії суспільного розвитку, що приходить на зміну індустріального і пізньоіндустріального суспільства. Головною її характеристикою (тенденцією цього суспільства) є наукомісткість. Масове впровадження наукомістких технологій не лише в економіку, а і в усі сфери життя суспільства (у тому числі й життя прикордонників) призводить до революційних змін у вимогах до суб'єкта праці, а значить – і до особистості людини.

Особистість теж має бути "наукомісткою". Їй недостатньо бути просто дисциплінованою і виконавською. Особистість має бути освіченою, професійною, авторською, тоб-

то творчою. Питання стоїть про довічну ефективність фахівця, про його здатність бути адекватним професії, що постійно розвивається, її науковому, техніко-технологічному оснащенню ("теорія людського капіталу").

Звідси і новий погляд на професіоналізм, на його зміст. І це є надзвичайно важливим моментом для розвитку нашого дослідження – проблеми експліцитного професійного психологічного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано рішення даної проблеми і на які спирається автор. Високий професіоналізм – це не просто знання, навички і уміння (умілість). Але завжди і пристрасність, життєвий порив особистості. Професіоналізм у сучас-